

TALABALARDA TANQIDIY TAFAKKURNI MUAMMOLI TA'LIM ASOSIDA SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMLARI

To'xtamisheva Maftuna Xursanovna

Termiz davlat pedagogika instituti

Annotatsiya. Ushbu maqolada talabalarda tanqidiy tafakkurni rivojlantirishda muammoli ta'limning o'rni, uning pedagogik mexanizmlari va samaradorlik shartlari yoritiladi. Muammoli vaziyatlar yaratish orqali talabalarni mustaqil fikrlashga, dalillashga, turli nuqtai nazarlarni tahlil qilishga undovchi usullar tahlil qilingan. Shuningdek, maqolada tanqidiy tafakkurni shakllantirishda interfaol metodlar, muloqot va hamkorlik tamoyillari, motivatsion va refleksiv yondashuvlar o'z aksini topgan.

Kalit so'zlar: tanqidiy tafakkur, muammoli ta'lim, pedagogik mexanizmlar, interfaol metodlar, muloqot, mustaqil fikrlash.

Globallashuv davrida yosh avlodni nafaqat tayyor bilimlar bilan qurollantirish, balki ularda mustaqil fikrlash, tahlil qilish, dalillash va xulosalar chiqarish ko'nikmalarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, tanqidiy tafakkur zamonaviy ta'lim tizimining asosiy kompetensiyalaridan biri hisoblanadi. Uni shakllantirishning samarali usullaridan biri — bu muammoli ta'lim texnologiyasidir.

Muammoli ta'lim talabalarni tayyor javobni eslab qolishga emas, balki javobni mustaqil izlash, yangi bilimni kashf etish va tushunchalarni amaliyotga tatbiq etishga undaydi. Bunda pedagog muammoli vaziyatni tashkil qiladi, yo'naltiradi va nazorat qiladi, talabalar esa izlanish, tahlil va muloqot jarayonida faol ishtirok etadi.

Talabalarni tanqidiy fikrlashini rivojlantirishda pedagogik texnologiyalardan foydalanish muammosini tadqiq etar ekanmiz, avvalo pedagogik texnologiya, tanqidiy fikrlash tushunchalari haqida yetarlicha ma'lumotga ega bo'lishimiz lozimdir.

Adabiyotlar tahlili. Pedagogik texnologiyalarning mohiyati va mazmunini aniqlashtirishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar, monografiya va qo'llanmalar (V.P. Bepalko, V.V. Guzeev, M.V. Klarin, V.M. Monaxov, V.Yu.Pityukov, G.K.Selevko va boshqalar), maqolalar (T.S. Nazarova, LYa. Dyachenko va boshqalar) tahlili shundan dalolat beradilki, pedagogik texnologiyalar tuzilmasida quyidagi yo'nalishlari alohida ajralib, ulardan asosiylari empirik, kognitiv, evristik, kreativ, inversion, integrativ, idaptiv, inkluzivpedagogik texnologiyalardir. Bu yo'nalishlarning asosiy xususiyatlari quyidagicha:

Empirik - sezgi a'zolari orqali bilim olish. Bu texnologiyada asosiy e'tibor sezgi a'zolarining tabiiy rivojlanganlik imkoniyatlariga tayangan holda bilim berish va ularni yanada takomillashtirib borishga qaratiladi.

Kognitiv - atrofdagi olam to'risidagi bilimlar doirasini kengaytirish texnologiyasi. U tabaqalashtirilgan (tarkibiy qismlarga ajratib o'rganish) tafakkurni, tanqidiy fikrlashni shakllantiradi, bilish ehtiyojlarini rivojlantiradi.

Evristik - yo'naltiruvchi savollar berish yo'li bilan ta'lim berish lozim. Topqirlik, faollikni, diqqat e'tiborni rivojlantirishga xizmat qiluvchi, o'quv-izlanish ta'lim metodi bo'lib, optimallashtirgan (bir necha variantlardan eng ma'qulini, mosini, muvofiq'ni tanlash) tafakkurni rivojlantiradi.

Kreativ - tadqiqot xarakteriga ega bo'lib, talabalarda maqsadga yo'naltirilgan ijodiy tafakkurni va tanqidiy fikrlashni jadal rivojlantiradi.

Inversion - axborotlarni turli tomondan o'rganish, o'rnini almashtirish xususiyatiga ega bo'lib, tanqidiy fikrlash tizimini rivojlantiradi.

Integrativ - axborotlarni tashkil qiluvchi cheksiz ko'p kichik qismlarning o'zaro ajralmas bog'liqligi, ularning yaxlitligi, bir butunligi asosida yagona to'g'ri xulosani aniqlash.

Adaptiv - axborotlarni va ulardan foydalanish jarayonini o'rganish hamda o'rgatish uchun qulaylashtirish va moslashtirish asosida kutilgan natijaga erishish.

Inkluziv - o'qituvchi bilan talabalarning o'zaro munosabatlarida tenglik asosida ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil qilish.

Hozirda zamonaviy pedagogik texnologiyaning yuqorida aytilganlaridan tashqari mutaxassislar tomonidan tajriba-sinovlar olib borilayotgan boshqa yo'nalishlari ham mavjud. [5].

Ma'lumki, kishi bilayotgan va o'zlashtirayotgan narsaga tanqidiy munosabatda bo'lmasa, bilish faoliyatida tafakkurning mustaqilligi bo'lmaydi.

Tafakkurning tanqidiyligi kishi o'zining va boshqalarning fikrlarini qat'iy baholay olishi, ilgari surilayotgan hamma qoida vaxulosalarini to'la-to'kis isbotlash va har tomonlama tekshira olishi bilan xarakterlanadi. [4]. Tanqidiy taxlitdagi tafakkurga ega bo'lgan kishi hech mahal o'z fikrlarini absolut haqiqiy, benuqson va to'liq deb baholamaydi. U hamma vaqt ularni amalda tekshirish, sinashga intiladi va agar uning fikrlari haqiqatga to'g'ri kelmasa, u javob metodlari va dalillarni qidiradi. Tanqidiy tafakkur [3]- bu avvalo, hamma narsani ishonarli deb qabul qilmaydigan tartibli, qat'iy va mas'ul aqlidir. Notanqidiy taxlitdagi tafakkurga ega bo'lganlar o'zi to'qnash kelgan har qanday axborotni va boshqalar singdirgan g'oyalarni o'zinniki deb hisoblab, qabul qiladi. Shuning uchun bugungi kunda jamiyatning rivojlanish bosqichida, O'zbekiston uchun mustaqil, erkin va tanqidiy fikrlaydigan yoshlarni tarbiyalash masalasi oldimizda turgan eng dolzarb vazifadir.

Tadqiqot metodologiyasi. Tanqidiy tahlil jarayoni muntazam davom etishi shart tanqidiy fikrlash natijasi tanqidiy fikrlashni rivojlantirishdir. Bu narsa sodir bo'lishi

uchun o'qituvchilar dars o'tishda beixtiyorlik va ta'lim-tarbiya jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishi kerak.

Xo'sh, tanqidiy fikrlashning o'zi nima? Uning ta'rifiga kelsak, turli xil fikrlar va baholashlar mavjud. Ba'zi tadqiqotchilar fikricha «tanqidiy fikrlash», «analitik fikrlash», «mantiqiy fikrlash», «ijodiy fikrlash» va boshqalar - va biz bu so'zning etimologiyasini eslab, bunga qo'shilishimiz mumkin. «Tanqid» (yunoncha kritike - «baholash, tahlil qilish, muhokama qilish»); Binobarin, «tanqidiy» - «baholash, tahlil qilish». Tanqidiy fikrlash (muqobil ravishda dogmatik) ijodiy, analitik va konstruktiv fikrlash sifatida tushunilishi mumkin. Pedagogik nuqtai nazardan, biz uni faol va interaktiv bilish jarayoni sifatida ko'rib chiqamiz. Tanqidiy fikrlash - bu interaktiv, ijodiy, aks ettiruvchi fikrlash. Tanqidiy fikrlash o'z «men» ni tushunish va amalga oshirishni anglatadi obyektiv, mantiqiy, boshqa nuqtai nazarlarni idrok etish.

Bundan tashqari «Tanqidiy fikrlash» atamasining bir qancha ta'riflari mavjud. Jumladan, J. Still, K. Meredis va Ch. Templning «Чтение и письмо для развития критического мышления», («Tanqidiy fikrlashni rivoltantirish uchun o'qish va yozish») nomli qo'llanmasida o'qitilishning universal asoslarining tizimi sifatida, unda o'qitishning interaktiv uslublarini keng miqyosda qo'llanilishi tanqidiy fikrlashni samarali rivojlanishiga imkon berishi bayon etilgan.

Amerikalik mashhur faylasuf va pedagog D. Dyui tanqidiy fikrlashning mazmun-mohiyatini quyidagicha ta'riflaydi: «Insonning sharoitlar va tajriba natijalariga nisbatan tanqidiy fikrlashigina shaxs istagi va qiziqishlarini to'g'ri yo'lga solaoladi».

Dayana Xalpem o'zining «Психология критического мышления» («Tanqidiy fikrlash psixologiyasi») kitobida yozishicha: «tanqidiy fikrlash ko'zlangan natijaga erishish ehtimolligini orttiruvchi bilishgaoid malakalar va strategiyani yuritishning shunday ko'rinishini anglatadiki, u vazminlik, mantiq va maqsadga yo'naltirilganlik bilan ajralib turadi».

Anderson va uning hammualliflarining ta'kidlashicha, «Yangi vaziyatlar uchun qo'llanilayotgan samarali uzluksiz ta'lim biz uchun axborot vag'oyalarning tushunarli bo'lishi muammosini tashkil qiladi. O'quvchi-talabalar axborot vag'oyalarni faollik bilan o'zlashtirgandaginaeng yuqori natijagaerishishi mumkin».

Polinskar va Braunning ta'biri bo'yicha «fikrlash faoliyatini rivojlantirishning turli strategiyalari qo'llanilgandaginao'qish jarayoni muvaffaqiyatliroq bo'ladi. Bunda strategiyalar o'quv jarayonini ongliroq bo'lishini ta'minlaydi».

Resnik talqinicha, «o'quvchi-talabalar o'z bilimlarini muayyan masalalarni yechishda tatbiq etaolsalargina ularda bilim va ijodiy fikrlash rivojlanadi».

Rossning ta'kidlashicha, «talabalarning oldin egallagan bilimlariga va tajribalariga asoslangan o'qish mustahkam bo'ladi. Bularning hammasi talabalarga yangi axborotni bilganlari bilan bog'lash imkoniyatini beradi».

Benks ta'rificha, "O'qituvchilar g'oyalar va tajribalarning turli-tumanligini to'g'ri tushunsalargina tanqidiy fikrlash vao'qish yaxshi natija beradi. Agar "yagona bitta javob" ruhi ustuvorlik qilsa, unda tanqidiy fikrlashga yordam beradi".

Agapovning ta'kidlashicha, "Tanqidiy fikrlash - talabalarga matn bilan ishlash malakasini rivojlantirish, og'zaki va yozma nutqning barcha ko'rinishlarini egallash, muayyan matn bo'yicha tengdoshlari bilan fikr almashuv (muloqot malakalari, guruh bilan ishlash malakalari) ga yo'naitirilgan pedagogik texnologiyadir". Tanqidiy fikrlash o'quv xonasidagi muhitni o'zgartirib, unga jo'shqinlik tusini berish, mashg'ulotlarni esapedagog va talabalar quvonchiga aylantirishdir. Bunday texnologiya fikrlilik va matnni sharhlash nuqtayi nazarining ko'pligi va bilish jarayonining refleksivligi, madaniyatni zamonaviy tushunish kabi g'oyalarga asoslanadi. Shaxs qadriyati g'oyasi va uning rivojlanishi, o'z-o'zini anglash va ro'yobga chiqarish uchun qulay sharoit yaratishning so'zsiz ustuvorligi eng muhim hisoblanadi.

Jon Barrell tanqidiy fikrlovchi insonlarning quyidagi xususiyatlarini belgilaydi: muammolarni hal qilaoladi; muammolarni hal qilishda ma'lum bir matonat ko'rsatish; o'zini, impulsivligini nazorat qilish; boshqag'oyalarga ochiqlik; boshqa odamlar bilan hamkorlik qilish orqali muammolarni hal qilaoladi; suhbatdoshni tinglay oladi; empatik; noaniqlikkachidamlikkaega bo'ladi; muammolarni turli nuqtai nazardan ko'rib chiqa oladi; • hodisalar o'rtasida ko'plab aloqalarni o'rnatishga qodir; o'z nuqtai nazaridan boshqa nuqtai nazarga toqat qiladilar; muammoni hal qilishning bir nechta variantlarini ko'rib chiqishi mumkin; tez-tez savollar bering: "Agar nima bo'lsa?.."; mantiqiy xulosalar quraoladi; his-tuyg'ulari, fikrlari haqida fikr yuritish - ularni baholash; bashorat qilish, ularni asoslash vao'z oldiga faol maqsadlar qo'yishga qodir; o'z ko'nikma va bilimlarini turli vaziyatlarda qo'llay oladi; qiziquvchan va tez-tez "yaxshi savollar" beradi; axborotni faol idrok etadi.

"Odam tanqidiy fikrlar ekan, u yoki bu g'oyalar bilan tanishadi, ularni amalga oshirishdagi muhim bo'lgan oqibatlarni ham e'tiborga oladi. Bunda odam bu g'oyalarni dastlab ma'lum darajadagi ishonchsizlik bilan idrok qiladi va qarama-qarshi nuqtayi nazarlar bilan taqqoslaydi. Ularni asoslash uchun qo'shimcha mulohazalar tizimidan foydalanadi va bular asosida o'z nuqtayi nazarini ishlab chiqadi". Tanqidiy fikrlash - g'oya va imkoniyatlarni ijodkorlik bilan uyg'unlashuvi, konsepsiyaning qayta qurishdek murakkab jarayondir. Bu faol va interaktiv bilishning bir necha darajalarida bir vaqtda ro'y beradigan jarayon ham hisoblanadi. Tanqidiy fikrlaydigan shaxsga hech qanday turli hiylanayranglar va nosog'lom g'oyalar ta'sir qilmaydi, chunki u o'zining qat'iy shaxsiy qarashlariga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Педагогика, 1989. – 192 с.
2. Дьюи Д. Психология и педагогика мышления. – М.: Совершенство, 1997. – 208 с.
3. Халперн Д. Психология критического мышления. – СПб.: Питер, 2000. – 512 с.
4. Anderson L.W., Krathwohl D.R. A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives. – New York: Longman, 2001. – 352 p.
5. Назарова Т.С., Дьяченко Л.Я. Педагогические технологии: Учебное пособие. – М.: Академия, 2004. – 240 с.